

Goffman på gårdtur

Klanginstallation og labyrintkunst

i det tidligere cellefængsel i Moabit (Berlin)

Tekst og foto af
Renate Recke, socialantropolog

Fordybningen retter sig direkte mod ordet "levendig" i Haushofers citat på muren. Fra Panoptikon i parkens midte kan man se ned på fængselsmuren med netop fordybningen som en slags sigtekorn. Ordet "levende" på muren er udtryk for, at modstillingen organisk/natur og anorganisk/struktur ikke er entydig.

*Siden 2006 er her kun kønt og kunst: En park med kunst, klang og læringsområder for børn. Noget af fængselsmuren står endnu sammen med dele af vagtmandskabets boliger. Ellers er der kun få rester tilbage af **Zellengefängnis Moabit i Berlin**, men den institutionelle isolation og overvågning kan spores.*

Æstetik: Sted, historie og struktur

Efter englænderen Benthams panoptiske forbillede bestod cellefængslet udelukkende af enkeltceller og gårdceller. Fangerne var i streng isolation og blev under gårdturen overvåget fra centralbygningens vagttårn. Datidens myndigheder mente, at kriminalitet overføres ligesom sygdomme, og isolation ansås for en i kriminologisk henseende effektiv behandlingsmetode. Fængselsfløjene, skolen, sindsygehospitalet og forvaltningsbygningen fra 1849 blev revet ned i 1958. Indtil da var stedet dét, sociologen Erving Goffman (1922-1982) kalder en "anstalt" (*Asylums*: 1961), en social enhed med autoritær struktur anvendt til disciplinering. Goffman definerer "totale institutioner" (fængsler og sindssygehospitaler) som rum, hvor de indsatte afskæres fra omverdenen og underkastes en administrativ orden. Barrierer mellem sociale og fysiske sfærer, der normalt omgiver aktiviteter som

Christiane Keplers klanginstallation i isolationscellen er bygget efter en autentisk enkeltcelles mål. Gennem små spalter i cellevæggen kan man se ud på parken, men ikke selv observeres.

sovn, fritid og arbejde, er nedbrudt, og den enkeltes rum kontrolleres. Den funktionelle institutions resultat var et anonymiseret, depersonaliseret individ, og synliggørelse og skjulthed præger parkens

Mellem klatrevæg og stjerne-labyrint er nedlagt fliser i et uensartet mønster, der både henviser til cellestrukturen og til labyrintens smalle gange.

æstetik. Goffmans begreb "dramaturgisk sociologi" beskriver roller, interaktion og status bundet til bestemte handlingsrum, og det æstetiske resultat er en kategorial orden af åbne, lukkede og halvåbne rum og en vekslen mellem individet som observerende subjekt og observeret objekt og mellem syn/visualitet og hørelse/lyd.

Skriftbillede

Et citat fra Albrecht Haushofers digt "In Fesseln" ("I lænker") pryder fængselsmuren. Haushofer skrev digtet i vinteren 1944/45, medens han sad fængslet som modstander af naziregimet. Han blev skudt af SS på et nærliggende område i natten mellem 23. og 24. april 1945. Digtet beretter: "Under mur og jerngitter er en levende hemmelig sitren". Citatet fylder det meste af fængselsmurens længde. Modspillet statik/dyna-

mik er centralt i digtet, og ordet "levendig" ("levende") i murteksten er placeret ud for en fordybning, en stilisering af bygningsfløjene, i plænen. Bygningslinierne indrammer digtet. Pointen er, at strukturerne skal "læses", at statik/struktur og dynamik skaber en helhed, at det æstetiske "levende nu" er indrammet af den historiske arkitektur, og at modsætninger konstituerer hinanden. Murteksten bliver stedets motto: Det "levende" som en "skjulthed" er kunstnerisk realiseret på tre forskellige måder: 1) som en lukket klanginstallation, 2) som en åben skulptur med massivt gulv og stiliserede vægge og 3) som en labyrint, hvor rumstrukturene selv er næsten borte, og rumkoordinaterne er himlens synlige stjernebilleder - i astrologisk og astronomisk afbildning.

Park og bygning er ikke billede på modstillingen natur og kultur, men på krop og rum. Arkitekturens ordnende princip (muren) omkranser sin egen fragmentering (enkeltcelle, gårdcelle) som henvisning til en sammenbrudt orden. Hele par-

Vagttårnet (Panoptikon) er kvadratisk og funktionelt. Det benyttes som bænk. Gennem tårnets åbne sider kan man overskue parken 360 grader rundt.

Gabriele Roßkamps og Serge Petits 'Stjernelabyrinth' består af de vandrette fliser, de lodrette stensøjler med stjernebilleder, og det røde "bord" i midten, der kombinerer lodret ("bordbenene") og vandret (udstillingspladen). Himmelrummet var det eneste, de indsatte kunne se på deres gårdtur. Derfor fik himlen en altoverskyggende betydning for den indsatte.

ken er organiseret i en vekslen mellem ydre, strukturel orden og indre sammenhæng, der skabes ved at omforme den håndgribelige struktur i en slags parallelle spejlinger. Lave hække i forlængelse af celle-klanginstallationen angiver vægstrukturer på nu nedrevne celler. Et antal træer placeret i uens afstand i en cirkelformation symboliserer indsatte på gårdtur i gårdcellernes cirkel. Planternes placering antyder den nu fjernede gårdcelle, og krops-/plante-koordinaterne bestemmer rummets koordinater som en omvendt spejling af cellerummet, der bestemte kroppens placering. Cellens rum brydes æstetisk i overskridelse af rummet med lyd gennem italesættelsen af menneskenaturen i klanginstallationens oplæsning af Haushofers digt om fangepsykologi.

Isolation og overvågning

Totale institutioner er i Goffmans optik sociale hybrider: dels et opholdssted, dels en formel organisation, Goffmans pointe

Stenene angiver én af fængselsfløjene, med træet genskabes samspillet mellem struktur og natur. Naturens og tidens forandring symboliseres af træets vækst.

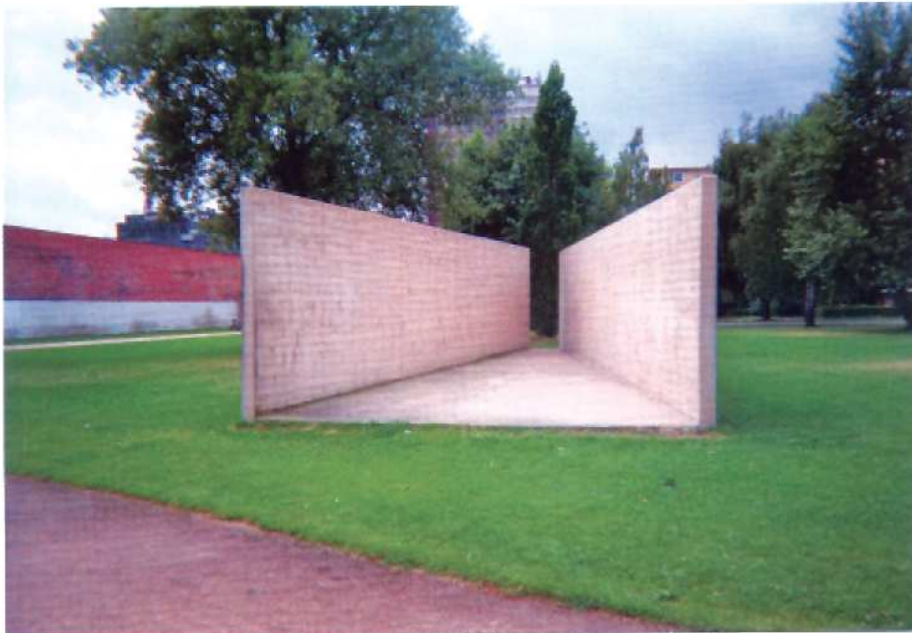

Træerne symboliserer indsatte på gårdtur. Deres placering angiver dimensionerne på den cirkel, hvor de indsatte var på gårdtur. Man må forestille som gårdcirklen som et hjul med eger, der opdeler hjulet i eksakt lige store dele.

er, at restriktioner omkring kontakt er med til at opretholde antagonistiske stereotyper (indsat-personale, fri-ufri). I *Zellengefängnis Moabit* opererede man med restriktioner omkring syn og sansning: De indsatte opholdt sig i isolation, ved transport på området var de iført en hat med en skygge, der kunne klappes ned, så der ikke kunne modtages synsindtryk. Under skole- og kirkegang var de indsatte anbragt i lodret stående kasser, der kun gav udsyn fremad. Kontakt er en menneskelig nødvendighed, og derfor tyede de indsatte til banke-

Cirklen indikerer en af de nedrevne gårdcirkler.

En gårdcelle i naturlig størrelse. Himlen kan ses fra cellen. Og ikke andet. De nøgne vægge giver ekko, en slags spejling af den lukkede klanginstallationens digtoplæsning.

signaler. Denne kommunikationsform er æstetisk omsat i Christiane Keplers klanginstallation "Klopfzeichen" ('Bankesignal'). Den kobler tid, sted og rum. Den har dimensioner som en autentisk isolationscelle med indmuret bænk. Sensorer opfanger bevægelse i cellen, og digtet afspilles: beskueren iagttages altså. Et tydeligt bankesignal høres, og Haushofers "Moabit-Sonette" læses op. Pointen er, at digtets "jeg" er indespærret og isoleret. Hans eneste medskabning er et lille insekt, altså naturen. Klanginstallationen kan høres i en radius af ca. 10 meter og dermed bliver digtets udsagn om isolation og indespærring *inde* i rummet set og hørt *ude fra* rummet til

en fortælling om, at indespærringen er en skjult klang i det samlede oplevelsesforløb. Langs en linje - længdeaksen i hovedbygningen - ligger 1) klanginstallationen, 2) det stiliserede vagttårn i parkens midte, som er et åbent rum, men præget af den autoritære geometri og 3) stjerneclabyrinten, der er formet som en horisontal labyrint med vertikale steler, der henviser til cellevæggene. *Astronomiske* stjernebilleder og en skulptur med de *astrologiske* stjernebilleder sammenkobler livsbanens (stjernebilde) endelighed med rummet uendelighed.

Selv indgangen til parken er dækket og dermed delvist skjult. En henvisning til Haushofers digttat på muren, hvori ordet "gitter" optræder.

Skulpturen er skabt af fundne materialer og fra andre bygninger andre steder i Berlin. Man kan se skulpturen som udtryk for en nedbrudt orden, men også som en serie af henvisninger til andre steder, så fængselsstrukturen overskrides.

"Panoptisk" betyder, at bygningen kan overskues fra ét bestemt punkt. I dette tilfælde vagttårnet i parkens midte.

Geschichtspark Ehemaliges Zellengefängnis Moabit udført af GlaBer und Dagenbach modtog Deutschen Landschaftsarchitekturpreis i 2007. Se også arkitektfirmaets video om Moabit på YouTube, eller se: www.glada-berlin.de/inhalt/DT/denkmaale/prodenkzellen.htm.

Adresse: Lehrter Strasse 1, 10557 Tiergarten.
Åbent 1.4.-30.9. kl. 8-21,
1.10.-31.3. kl. 8-16.

Klanginstallationen er på billedet selv blevet en mur med citater. Parkens brugere sætter deres skriftlige præg på genstandene.

